

KATARZYNA WĘGRZYNEK

Szczegółowe zasady i konwencje techniczne notowania informacji składniowej w *Wielkim słowniku języka polskiego**

Informowanie o własnościach składniowych leksemów nie ma długiej tradycji w polskiej leksykografii, zwłaszcza gdy chodzi o słowniki języka ogólnego. Jako pierwsze, w sposób eksplicytny zaczęły podawać informację syntaktyczną SWJPDun, PSWP oraz ISJP (przy czym dwa pierwsze w bardzo ograniczonym zakresie), a więc wydawnictwa stosunkowo niedawne. Wcześniej tego typu informacje notowały jedynie kolejne słowniki poprawnej polszczyzny (pod red. S. Szobera, W. Doroszewskiego i nowsze, np. A. Markowskiego), a także np. słowniki frazeologiczne (pod red. S. Skorupki i późniejsze), czy wreszcie — z oczywistych względów — *Słownik syntaktyczno-generatywny czasowników polskich* pod red. K. Polańskiego.

Z kolei spośród trzech słowników ogólnych języka angielskiego (*The Concise Oxford Dictionary* 1990, *Webster's New Dictionary and Thesaurus* oraz *Collins Cobuild English Language Dictionary* 1990) stosunkowo najpełniejszą informację składniową zawiera *Collins*, choć pewne zastrzeżenia może budzić stopień ogólności zawartych tam wskazówek, np. czasownikowe hasło **wait** zostało opatrzone wskazówką: V, V + to INF, OR V + A, gdzie symbol V + A oznacza nietranzytywność czasownika i możliwość wystąpienia określeń wyrażonych frazą przysłówkową lub przyimkową, a jaką postać może mieć ta ostatnia, czytelnik dowie się dopiero z przykładu: *He waited patiently for her...* Podobnie przy hasle **angry** znajdziemy informację: ADJ QUALIT: USU PRED, a o rekcji tegoż przymiotnika możemy się dowiedzieć tylko z eksplikacji (*Are you angry with me?... He was angry at Sally Gardner for accusing him...*). Natomiast rzeczownikowe hasło **base** ma już pełną informację syntaktyczną: N COUNT: USU the + N + of. Na korzyść tego słownika przemawia fakt, że zauważa konieczność wystąpienia tzw. dopełnień, np. **meet** V OR V + O, czego w pozostałych dwóch słownikach angielskich nie znajdziemy, bowiem informacja składniowa ogranicza się w nich do podawania rekcji przyimkowej, np. *Oxford Dictionary* notuje **stay** (often foll. by at,

---

* Praca naukowa finansowana ze środków na naukę w latach 2007–2012 jako projekt rozwojowy (R 17 004 03).

in, with), **wait** (foll. by *for*), **ready** (foll. by *to* + infin.), a *Webster's New Dictionary* przykładowo: **wait** (often with *for*).

Z oczywistych względów bardziej rozbudowaną informację składniową zawiera niemiecki słownik *Das Digitale Woerterbuch der deutschen Sprache* (www.dwds.de), w którym np. przy haśle rzeczownikowym **Schwester** pojawia się informacja *oft mit Poss. pron.*, przy haśle przymiotnikowym **fertig 1.** */meist mit sein/ (zu etw.)*, w haśle czasownikowym **fragen a)** jmdn. etw. f., **b)** jmdn. um etw. f., **c)** nach etw., jmdm. nicht f.; czy **bitten a)** jmdn. (um etw.), **b)** geh. jmdn. zu etw.

Jednakże wszystkie przywołane prace leksykograficzne (polskie i obce) wykazują znaczne różnice zarówno w sposobie podawania informacji składniowej, jak i stopnia jej szczegółowości, dlatego też wydaje się zasadne podjęcie próby opracowania koncepcji notowania własności syntaktycznych leksemów w przygotowywanym WSJP. Problematykę tę można sprowadzić do trzech kwestii, tj.:

1. co powinna zawierać informacja składniowa, a co za tym idzie:
2. czy wszystkich leksemów winna dotyczyć oraz
3. w jakiej postaci należy ją podawać.

Zasadniczym pytaniem jest zatem, co rozumiemy przez pojęcie „informacja składniowa”. Do zagadnień składni należy bowiem tak dystrybucja (tzw. walencja bierna wg terminologii H. Wróbla, zob. Wróbel 2001: 238–239), jak i konotacja. Z punktu widzenia potrzeb leksykograficznych dystrybucja rozumiana jako ogólne zasady współwystępowania wyrazów wydaje się zupełnie nieistotna. Nie ma bowiem większego sensu informowanie przy kolejnych hasłach np. przysłówkowych, że mogą one stanowić podrzędniki czasowników. Podobnie pozbawione uzasadnienia byłoby podawanie informacji o funkcjach prymarnie pełnionych w zdaniu przez dany leksem (np. zgodnie z tzw. składnią szkolną dla rzeczownika to funkcja podmiotu). Obydwa te fakty mają charakter systemowy i są istotne tylko z punktu widzenia teorii gramatyki. Dziwić zatem może, że kwestie te w ogóle zostały poruszone w niniejszym opracowaniu. Jednakże istnieją leksemy reprezentujące wyjątki od reguł dystrybucyjnych wypracowanych dla swojej kategorii, np. przymiotniki tzw. atrybutywne (typu *prawowity, przyrodni*) nie mogą wystąpić w typowej dla przymiotnika pozycji orzecznika. Z odwrotną sytuacją mamy do czynienia z kolei w przypadku przysłówków wyłącznie przyczasownikowych, np. *młodo* w znaczeniu ‘jak ktoś młody’ może wystąpić tylko z czasownikami typu: *czuć się, wyglądać, zachowywać się*. Podobnie rzecz się ma z przysłówkami wyłącznie przyprzymiotnikowymi lub przyprzysłówkowymi, typu *coraz*¹. Być może więc tego rodzaju informacje warte byłyby odnotowania w słowniku. Tym samym w wypadku leksemów o ograniczonej łączliwości składniowej słownik uwzględniałby informacje o dopuszczalnych nadrzędnikach.

¹ Na istnienie tego typu tradycyjnie rozumianych przysłówków zwrócił mi uwagę prof. M. Bańko, któremu dziękuję za wszystkie spostrzeżenia dotyczące niniejszego artykułu. Jednocześnie należy zauważyć, iż w WSJP prawdopodobnie unikniemy tego typu komplikacji, gdyż przyjęta w nim zostanie klasyfikacja leksemów nieodmiennych autorstwa M. Grochowskiego, w której jednostki tego typu tworzą odrębne klasy, np. *coraz* to operator gradacji (por. artykuł M. Grochowskiego w niniejszym tomie).

W zasadzie jednak informacja składniowa w słowniku winna się sprowadzać do podawania własności konotacyjnych (rekcja, walencja czynna) leksemów, czyli informowania o dopuszczalnych frazach podrzędnikowych. Rodzi się jednak pytanie, gdzie postawić granice pomiędzy schematem syntaktycznym a kolokacjami, w które wchodzi dany leksem. Poza tym należy rozstrzygnąć kwestię rozróżnienia składników obligatoryjnych od fakultatywnych w schemacie składniowym konkretnego leksemu. Pierwszy problem jest natury — nazwijmy to — „technicznej”, zważywszy, że przygotowujący słownik ma obejmować zarówno informację składniową, jak i podawać kolokacje. Tym samym chodziłoby więc o uniknięcie redundantnych informacji — eksplicytnej (schemat syntaktyczny) i implicytnej (kolokacje). Jednakże kolokacje są niezbędne do pokazania łączliwości leksykalnej jednostek, a schematy składniowe czynią słownik bardziej czytelnym, przydatnym użytkownikowi. Ponadto w wielu wypadkach informacje te mogłyby się uzupełniać. Przykładowo: w artykule hasłowym **drzwi** mogłaby się znaleźć informacja składniowa w rodzaju: + DO CZEGOŚ lub NA COŚ, ale o fakcie, iż dopuszczalne są jedynie połączenia *drzwi na taras* oraz *drzwi do pokoju*, a nie odwrotnie, moglibyśmy poinformować już wyłącznie poprzez kolokacje. Do problemu tego wrócimy jeszcze w dalszej części artykułu.

Przejdźmy teraz do drugiej kwestii, a mianowicie rozgraniczenia obligatoryjności i nieobligatoryjności elementów szeroko rozumianego schematu syntaktycznego. Nie ulega bowiem wątpliwości, iż schemat syntaktyczny leksemów typu: *zachowywać się* czy *skłonny* musi odnotowywać frazy zależne, gdyż bez nich te jednostki w języku nie funkcjonują. Jeśli jednak weźmiemy pod uwagę znakomitą większość leksemów polskich, okaże się, że stopień obligatoryjności wypełniania otwieranych przez nie miejsc jest różny, np.:

sprzedac + COŚ + KOMUŚ + ZA COŚ,

ale też:

sprzedac + COŚ + KOMUŚ,

czy:

sprzedac + COŚ + ZA COŚ,

czy wreszcie tylko:

sprzedac + COŚ,

tak więc informacja składniowa musiałaby mieć postać:

sprzedac + COŚ + (KOMUŚ) + (ZA COŚ).

Proponujemy jednak, by schemat syntaktyczny obejmował wyłącznie elementy konieczne, a wówczas informacja składniowa przy leksemach odmiennych sprowadzałaby się do podawania obligatoryjnej rekcji czasownikowej, przymiotnikowej (np. genetycznych imiesłowów, przymiotników typu *spokrewniony* + Z KIMŚ, niektórych przymiotników odrzeczownikowych, np. *wstrętny* + KOMUŚ) oraz przy nielicznych

rzeczownikach w rodzaju *ochota* + NA COŚ | + ŻEBY ZDANIE. Takie rozwiązanie przeniosłoby oczywiście ciężar informowania o łączliwości syntaktycznej w szerokim rozumieniu na kolokacje. Wspomniana wyżej informacja o łączliwości składniowej jednostki *drzwi* byłaby wówczas odnotowywana wyłącznie poprzez kolokacje, gdyż frazy przyimkowe nie są tu obligatoryjne. Podobnie, kłopotliwe z punktu widzenia składniowego fakty natury normatywnej, typu: *w* + *światlicy*, *w* + *stołówce* vs *pot. na* + *światlicy*, *na* + *stołówce*, byłyby w słowniku odnotowywane w sposób implicytny. W przeciwnym wypadku trudno byłoby konsekwentnie rozgraniczyć informacje czysto składniowe od szeroko rozumianej łączliwości, co prowadziłoby w konsekwencji do znacznej redundancji danych odnotowywanych w słowniku.

Z problemem podobnej natury będziemy mieli do czynienia w przypadku tzw. leksemów funkcyjnych (spójniki, relatory, przyimki itd.). Tu z kolei niezbędne będzie ustalenie, jakie informacje znajdują się w definicji (przy założeniu, że słownik będzie zawierał tzw. definicje gramatyczne), a jakie w komponencie składniowym. Przykładowo, jeśli w definicji hasła *iż* znajdzie się: ‘spójnik / wyraz wprowadzający zdanie podrzędne zależne od innych wyrazów, zwykle czasowników...’ (por. ISJP), wówczas adnotacja w polu informacji syntaktycznej w rodzaju: + ZDANIE, byłaby zupełnie pozbawiona racji bytu. Natomiast w polu tym mogłyby się pojawić informacje o ewentualnych własnościach akomodacyjnych leksemu funkcyjnego. Np. spójnik *żeby* ma szczególne wymagania wobec formy wprowadzanego zdania podrzędnego — wyłącznie czas przeszły lub forma bezokolicznika — i tego rodzaju dane mogłyby znaleźć miejsce w polu informacji składniowej.

Bardziej sprecyzowane propozycje dotyczące poszczególnych klas leksemów zostaną przedstawione w drugiej części artykułu. W tym miejscu należy jeszcze ustalić, jaka konwencja zapisu zostanie przyjęta w przygotowywanym słowniku. W pracach leksykograficznych spotyka się w zasadzie 4 sposoby prezentowania informacji syntaktycznej:

1. symbole angielskie na oznaczenie fraz konotowanych, typu: NP, VP, PP itd. (SSGCzP);
2. analogiczne symbole polskie, np. FCz, FRz itd. (ISJP);
3. symbole — nazwijmy to — morfologiczno-przyimkowe, w rodzaju: + D., + Bezokol., + W, + DO, + PRZEZ;
4. odpowiednie zaimki reprezentujące poszczególne frazy konotowane, typu: + CZEMUŚ, + DO KOGOŚ, + ZDANIE.

Pierwsze dwie konwencje wydają się zbyt mało czytelne dla użytkownika niejęzykoznawcy (zapewne wymagałyby ciągłego sięgania do komponentu zawierającego rozwiązania skrótów). Z kolei propozycja trzecia to sposób informowania o własnościach akomodacyjnych (tak syntaktycznych, jak i słownikowych) leksemów, do składni odwołuje się pośrednio i wymaga od czytelnika każdorazowego przywoływania wiedzy o deklinacji czy koniugacji. Najbardziej przejrzysty dla użytkownika wydaje się sposób ostatni. Jednocześnie jest to konwencja o najdłuższej tradycji w polskiej leksykografii (stosowana we wszystkich słownikach poprawnej polszczyzny, począwszy do SPP S.

Szobera). Tym niemniej nie w pełni spełnia ona wymogi precyzyjności i jednoznaczności. Kontrowersje może np. budzić dobór zaimków symbolizujących tzw. frazy okolicznikowe. O ile bowiem oznaczenia typu KOGO/CO, Z KIM, OD KOGO, ŻE ZDANIE są jednoznaczne, o tyle określenia w rodzaju SKĄDŚ, KIEDYŚ, JAKOŚ z punktu widzenia składni zawierają informacje nieprecyzyjne (np. pod symbolem KIEDYŚ kryje się zarówno przysłówki: *wczoraj, dawno, teraz*, jak i frazy przyimkowe: *w zeszłym roku, czy rzeczownikowo-liczebnikowe: trzeciego marca*). Mimo to przyjęcie takiego rozwiązania wydaje się najbardziej ekonomiczne, gdyż notowanie całych ciągów fraz tylko zaciemniłoby opis leksykograficzny. Por.:

mieszkać: KTOŚ m. + W CZYMŚ | POD CZYMŚ | PRZY CZYMŚ | NA CZYMŚ | U KOGOŚ itd.

vs

KTOŚ m. + GDZIEŚ, a najczęstsze realizacje leksykalne symbolu GDZIEŚ ilustrowałyby rzecz jasna kolokacje.

Konwencja ta wymaga uprzedniego wypracowania zamkniętej i w miarę możliwości zminimalizowanej listy tego rodzaju symboli. Chodziłoby o wyeliminowanie określeń w rodzaju: W JAKIŚ SPOSÓB, Z JAKIEGOŚ POWODU itp. Wstępnie listę symboli oznaczających tzw. okoliczniki można by ograniczyć do 8 zaimków: DOKĄDŚ, GDZIEŚ, ILEŚ, JAKOŚ, KIEDYŚ, KTÓREDYŚ, ODKĄDŚ, SKĄDŚ. Lista ta rzecz jasna musi też uwzględnić wszelkie pozostałe oznaczenia fraz podrzędnikowych. Taki — pełny na tym etapie analizy — spis zostanie przedstawiony w drugiej części artykułu.

Reasumując dotychczasowe rozważania, możemy stwierdzić, iż:

1. informacja składniowa w WSJP będzie ograniczona do podawania obligatoryjnych fraz podrzędnikowych (wyjątek stanowić tu będą czasowniki, dla których oczywiście winno się podawać kontekst obustronny). O frazach konotowanych, lecz niekoniecznych będą informowały w sposób implicytny kolokacje. Natomiast o ewentualnych ograniczeniach dotyczących fraz nadrzędnikowych słownik informowałby eksplicytnie, np. przy użyciu symboli o odwrotnym szyku (np. Rz +), który właśnie oznaczałby frazę nadrzędną wobec danego leksemu. Takie rozwiązanie pozwoliłoby dookreślić przykładowo przymiotniki atrybutywne, np. **prawowity**; tylko Rz +, czy też przysłówki przyprzymiotnikowe lub przyprzysłówkowe, np. **coraz**; tylko + Przym_{comp} lub + Przysł_{comp}, i inne leksemy o ograniczonych wymaganiach składniowych;
2. schematy składniowe będą oczywiście niejednokrotnie zawierały frazy alternatywne (w rozumieniu: obligatoryjny wybór jednej z fraz), np. **gotowy** ‘o człowieku: chętny i przygotowany do wykonania jakiejś czynności’, g. + DO CZEGOŚ | + BEZOKOLICZNIK | + ŻEBY + ZDANIE;
3. w przypadku leksemów funkcyjnych informacja funkcjonalno-składniowa stanowić będzie integralną część definicji. Komponent syntaktyczny mógłby natomiast zawierać ewentualne dodatkowe ograniczenia czy specyficzne własności akomodacyjne, np.:

żeby1 ‘spójnik / wyraz / słowo² wprowadzające zdanie podrzędne, które informuje o celu czynności opisanej w zdaniu nadrzędnym’

Składnia: + ZDANIE cz. przeszły | + BEZOKOL.

lub ‘wyraz łączący zdania lub frazy, informujący o możliwości wyboru tylko jednej opcji’

Składnia — pole puste.

W drugiej części przedstawione zostaną ogólne zasady odnotowywania w WSJP łączliwości składniowej³ poszczególnych klas leksemów (wg klasyfikacji zaproponowanej przez R. Laskowskiego (1998)). Wcześniej jednak należy spróbować skompletować w miarę pełną listę symboli koniecznych do sformalizowania schematów syntaktycznych.

Obejmowałaby ona zatem:

1. oznaczenia fraz rzeczownikowych: KTOŚ, COŚ, KOGOŚ, CZEGOŚ, KOMUŚ, CZEMUŚ, KIMŚ, CZYMŚ;
2. oznaczenia fraz przymiotnikowych: JAKIŚ, JAKAŚ, JAKIEŚ, CZYJŚ, CZYJAŚ, CZYJEŚ;
3. oznaczenia fraz przyimkowych, np.: DO + KOGOŚ / CZEGOŚ, NA + KIMŚ / CZYMŚ, OD + KOGOŚ / CZEGOŚ, PO + KOGOŚ / COŚ, PO + KIMŚ / CZYMŚ, POD + KIMŚ / CZYMŚ, PONAD + KIMŚ / CZYMŚ, PRZEZ + KOGOŚ / COŚ, W + KOGOŚ / COŚ, W + KIMŚ / CZYMŚ, ZA + KOGOŚ / COŚ, ZA + KIMŚ / CZYMŚ itd.;
4. oznaczenia fraz okolicznikowych: DOKĄDŚ, GDZIEŚ, ILEŚ, JAKOŚ, KIEDYŚ, KTÓRĘDYŚ, ODKĄDŚ, SKĄDŚ;
5. oznaczenie frazy liczebnikowej (liczebnikowo-rzeczownikowej): ILEŚ;
6. oznaczenia i dookreślenia form czasownikowych: BEZOKOLICZNIK, Cz_{czas, tryb, osoba};
7. oznaczenia typów zależnych fraz zdaniowych: AŻ + ZDANIE, CZY + ZDANIE, DOPÓKI + ZDANIE, GDYBY + ZDANIE, JAK + ZDANIE, JAKBY + ZDANIE, JAKOBY + ZDANIE, JEŚLI + ZDANIE, ŻE + ZDANIE, ŻEBY + ZDANIE, + ZDANIE PYTAJNE (tu należałyby wszystkie typy zdań z relatorami jako wskaźnikami zależności syntaktycznej, np. KTO + ZDANIE, GDZIE + ZDANIE).

Zapewne nie unikniemy też konieczności operowania w schematach składniowych symbolami oznaczającymi poszczególne typy fraz, a więc: Cz, Rz, Przym, Przysł, bowiem np. w haśle: **przyszywana** — tylko Rz + (jak pamiętamy, symbol ten oznaczałby, że przymiotnik może wystąpić wyłącznie w pozycji przyrzeczownikowej).

Rzecz jasna wiele leksemów cechuje się alternatywną konotacją obligatoryjną, co zwyczajowo oddaje się przez wybranego typu separator. Dla przygotowywanego WSJP możemy zaproponować znak |, np. w haśle **siostra** pojawiłaby się adnotacja: + KOGO | + CZYJAŚ.

² Określenie przynależności do danej kategorii gramatycznej zawierać będzie pole informacji fleksyjnej, w definicji zatem można posługiwać się określeniami bardzo ogólnymi, typu ‘wyraz’, ‘słowo’, ‘leksem funkcyjny’ itd.

³ Wykorzystana tu zostanie analiza autorstwa H. Wróbla, por. Wróbel 2001.

Przejdźmy teraz do omówienia możliwych fraz konotowanych przez poszczególne klasy leksemów, z uwzględnieniem kontekstu prawostronnego i ewentualnych ograniczeń dotyczących kontekstu lewostronnego. Oprzemy się tutaj na wspomianej już klasyfikacji autorstwa R. Laskowskiego. Tym niemniej dyskusja o przynależności konkretnych jednostek, jak i ustalenie zakresu siatki haseł, przekracza ramy niniejszego artykułu, stąd przedstawiona poniżej charakterystyka syntaktyczna nie obejmuje rozstrzygnięć natury kategoryzacyjno-morfologicznej.

CZASOWNIK⁴

- + Rz, np. **KTOŚ + sprzedać + COŚ**, **KTOŚ + przyglądać się + KOMUŚ / CZEMUŚ**,
KTOŚ / COŚ + martwić + KOGOŚ
- + FPrzym, np. **KTOŚ + czekać + NA KOGOŚ / COŚ**, **KTOŚ + liczyć się + Z KIMŚ**,
KTOŚ + myśleć + O KIMŚ / CZYMŚ
- + Przym, np. **KTOŚ + czuć się + JAKIŚ**
- + Przym, np. **KTOŚ / COŚ + wyglądać + JAKOŚ**
- + Cz, np. **Ø + trzeba + BEZOKOLICZNIK**
- wszystkie typy zdań podrzędnych, np. **KTOŚ + zastanawiać się + ZDANIE PYTAJNE**,
KTOŚ + chcieć + ŻEBY + ZDANIE
- + **Ø**, np. **grzmieć + Ø**, **padać + Ø**

Ograniczenia dotyczące kontekstu lewostronnego:

- Ø +**, np. **Ø + świtać**, **Ø + dnieć**

Kolokacje: wg powyższych schematów, a także z partykułą i z modalizatorem.

RZECZOWNIK

- + Rz, np. **realizacja + CZEGOŚ**
- + FPrzym, np. **ochota + NA COŚ**, **skłonność + DO CZEGOŚ**
- + Przym, np. **brat + CZYJŚ**
- + wszystkie typy zdań podrzędnych, np. **pytanie + CZY + ZDANIE | + ZDANIE**
PYTAJNE, **twierdzenie + ŻE + ZDANIE | + JAKOBY + ZDANIE**
- + **Ø**, np. **ja + Ø**, **wszyscy + Ø**, **każdy + Ø**
- + Part., np. **nikt + Part. nie**

Ograniczenia dotyczące kontekstu lewostronnego:

- brak możliwości wystąpienia w pozycji tzw. przydawki dopełniaczowej: nie **Rz +**,
np. **ja (*dom mnie)**
- brak łączliwości z liczebnikiem głównym: nie **Licz +**

⁴ W niektórych przykładach możliwa jest rekcja alternatywna, jednak dla przejrzystości opisu podajemy tylko wybraną pozycję, ilustrującą omawiany właśnie typ przyłączanego podrzędnika.

— możliwość wystąpienia w funkcji przydawki apozycyjnej, np. **dyrektor** (*ojciec dyrektor*).

Kolokacje: z podrzędnikami wg powyższych schematów, uzupełnione o połączenia z liczebnikami i modalizatorami; kolokacje z nadrzędnikami czasownikowymi, rzeczownikowymi i przymiotnikowymi oraz przyimkowymi.

PRZYMIOTNIK

+ Rz, np. *zainteresowany* + CZYM, *winny* + CZEGO

+ FPrzym, np. *oddalony* + OD CZEGO

+ Cz, np. *rad* + BEZOKOLICZNIK

pewne typy zdań podrzędnych: np. *ciekaw* + ZDANIE PYTAJNE, *skłonny* + ŻEBY + ZDANIE

Ograniczenia dotyczące kontekstu lewostronnego:

— brak możliwości wystąpienia w pozycji orzecznika: tylko Rz +, np. **domorosły**

— brak łączliwości z przysłówkami, nie + Przysł, np. **drewniany**.

Kolokacje: zgodnie ze schematem składniowym, uzupełnione o połączenia z przysłówkami, kolokacje z nadrzędnikami rzeczownikowymi i czasownikowymi.

LICZEBNIK

Jako że łączliwość liczebników ma charakter systemowy, komponent syntaktyczny zawierałby ewentualnie jedynie uwagi o dopuszczalnej możliwości połączenia z rzeczownikami niepoliczalnymi (dotyczyłoby to liczebników typu: **trochę** + Rz_{niepoliczalny}).

Zgodnie z ogólną koncepcją WSJP winniśmy w tym miejscu omówić 14 klas leksemów nieodmiennych (wg klasyfikacji M. Grochowskiego (1986)). Ponieważ jednak można przypuszczać, iż klasyfikacja ta zostanie jeszcze zmodyfikowana, w niniejszym opracowaniu także w odniesieniu do jednostek nieodmiennych zostanie zastosowana koncepcja podziału R. Laskowskiego. I tak bowiem nie ma tu miejsca na podawanie pełnych list np. partykuł, wykrzykników, operatorów itd. Ponadto nawet najbardziej dopracowana klasyfikacja nie uwolni leksykografa od szczegółowych analiz składniowych, gdyż klasy te zawsze będą wewnątrznie bardzo zróżnicowane pod względem syntaktycznym (na co zwraca uwagę Grochowski (1986: 130), np. należące do jednej klasy partykuł leksemy *chyba*, *widocznie* odznaczają się brakiem możliwości wystąpienia w pytaniach, a cechą charakterystyczną partykuły *dopiero* jest brak łączliwości z formami stopnia najwyższego). Tym samym, zgodnie z sugestią autora *Polskich partykuł*, opis cech syntaktycznych leksemów nieodmiennych ograniczymy do ogólnych uwag, wzbogaconych niekiedy o jednostkowe cechy syntaktyczne konkretnej jednostki leksykalnej. Jednocześnie nie wnikamy ani w kwestie terminologiczne (jak nazwać kategorię reprezentowaną przez dany wyraz), ani w bardzo szeroki problem homonimiczności czy polisemiczności wyrazów funkcyjnych.

PRZYSŁÓWEK

W tej klasie leksemów w ramach informacji syntaktycznej znalazłyby się prawdopodobnie tylko ewentualne ograniczenia w łączliwości z czasownikami (np. **biało**, **światliście**: nie Cz +) bądź przymiotnikami (np. **medycznie**, **trzykrotnie**: nie Przym +⁵).

Z kolei, gdyby predykatywy typu: (*jest*) *miło* uznane zostały za przysłówki, informacja składniowa musiałaby uwzględnić konotowane przez nie frazy rzeczownikowe, np. **miło** + KOMUŚ, czy bezokolicznikowe, np. **przyjemnie** + BEZOKOLICZNIK.

Kolokacje ilustrowałyby połączenia przysłówków z: czasownikiem, przymiotnikiem oraz dla form stopnia wyższego — z frazą przyimkową OD KOGOŚ / CZEGOŚ | NIŻ KTOŚ / COŚ i frazą zdaniową + NIŻ + ZDANIE.

PRZYIMEK

Informacja składniowa sprowadza się tu do podania rekcji poszczególnych leksemów. Kolokacje natomiast pokazywałyby układy linearne typu: Rz — Przyim — Rz, Przym — Przyim — Rzeczownik, Cz — Przyim — Rz.

SPÓJNIK

Jak już wspomniano wcześniej, informację syntaktyczną w hasłach spójnikowych można ograniczyć do odnotowywania ewentualnych (prawdopodobnie bardzo rzadkich) przypadków ich wpływu na formę którejś z fraz łączonych.

Kolokacje winny oddawać wszystkie możliwe typy połączeń, tj. np. dla spójników współrzędnych: Rz — Sw — Rz, Przym — Sw — Przym, Cz — Sw — Cz, ZDANIE — Sw — ZDANIE itd.

RELATOR

Jest to klasa wyróżniana wyłącznie z punktu widzenia syntaktycznego, tak więc prymarnie będą to hasła rzeczownikowe, przymiotnikowe, przysłówkowe. Natomiast jako wskaźniki zależności między frazami zdaniowymi w słowniku winny zostać potraktowane analogicznie do spójników. Tym samym ich cechy składniowe również wchodziłyby w skład definicji, a wówczas pole informacji syntaktycznej pozostałoby puste.

MODALIZATOR

W przypadku tej klasy informacja o łączliwości składniowej byłaby w większości leksemów implicytna. Wyjątek mogłyby stanowić jednostki typu: **oczywiście**, **pewnie**, **chyba**, które konotują frazy zdaniowe + ŻE + ZDANIE.

PARTYKUŁA

Zgodnie z propozycją R. Laskowskiego w klasie partykuł znalazłyby się leksemy kategoryzowane przez M. Grochowskiego jako operatory trybu (*niechże*, *oby*), modyfi-

⁵ W tym miejscu opis będzie ściśle skorelowany z rozstrzygnięciami natury morfologicznej — czy imiesłowy przymiotnikowe bierne zostaną włączone do paradygmatu czasownika, czy też zostaną uznane za samodzielne leksemy przymiotnikowe.

katory deklaratywności (*czy, a nuż*), operatory adnominalne (*byle, lada, niespełna, tu zaraz*). Jak widać każda z tych grup odznacza się odmiennymi cechami syntaktycznymi — pierwsze dwie wchodzą w relację z czasownikiem, trzecia — zgodnie z nazwą — jest związana z frazą rzeczownikową. Na tym etapie ograniczymy się więc do tych ogólnych konstatacji. Wnikliwa analiza może natomiast prowadzić do stwierdzeń natury akomodacyjno-składniowej. Przykładowo:

no + Cz_{tr. rozk.}
cóż2 + ZDANIE (np. *Cóż, trzeba się z tym pogodzić.*)
niech + Cz_{cz.ter./cz. przyszły, 3 os.} (np. *Niech państwo wejdą. Niech ci się wiedzie na nowym stanowisku.*)
byle1 + BEZOKOLICZNIK (np. *Byle napisać ten referat.*) | + Cz_{cz. przeszły} (np. *Byleś napisał ten referat.*)
byle2 + Rz (np. *byle głupek*) | + Przysł.pyt. (np. *byle jak, byle gdzie*) | + Przym.pyt. (np. *byle jaka*).

Lektura powyższych propozycji nasuwa jednak wątpliwość co do zasadności przeprowadzania tak drobiazgowych analiz w słowniku języka ogólnego, podczas gdy znacznie czytelniejsze dla użytkownika byłoby pokazanie łączliwości tych leksemów w kolokacjach.

WYKRZYKNIKI

Równie kłopotliwa z punktu widzenia opisu syntaktycznego jest klasa wykrzykników, choć wydawać by się mogło, iż z założenia są to leksemy asyntagmatyczne i jako takie nie podlegają zależnościom składniowym. Tymczasem np. onomatopeje syntaktycznie zachowują się jak czasowniki (np. *Zając hyc przez płot*). Z kolei apele mają wymagania akomodacyjne (np. *Dzień dobry, panie profesorze!*).

Proponujemy zatem (za: Bańko 2001) następującą listę możliwych schematów składniowych:

+ FPrzym (np. **czort** + Z KIMŚ, **uwaga** + NA COŚ)
 + KIEDYŚ (np. **do usłyszenia** + KIEDYŚ)
 + Rz (np. **dobry wieczór** + KOMUŚ)
 + Przym (np. **niedoczekanie** + CZYJEŚ)
 + BEZOKOLICZNIK (np. **daj Boże** + BEZOKOLICZNIK)
 + ŻEBY + ZDANIE (np. **olaboga** + ŻEBY + ZDANIE)
 + ZDANIE PYTAJNE (np. **nie do wiary** + ZDANIE PYTAJNE, **diabli wiedzą** + ZDANIE PYTAJNE).

DOPOWIEDZENIE

Jak się wydaje, dopowiedzenia spełniają swe wymogi definicyjne jednostek samodzielnych składniowo. Natomiast ich uwikładnia kontekstowe mogą być przekazywane wyłącznie przez kolokacje.

Reasumując, chcielibyśmy podkreślić, iż — wbrew pozorom — proponujemy zredukowanie informacji składniowej w WSJP do niezbędnego minimum. Chodziłoby więc o to, by 1° unikać redundancji w słowniku, 2° nie doprowadzać do przerostu sformalizowanych informacji syntaktycznych, gdyż wówczas staje się ona nieczytelna. Zdajemy sobie sprawę, że postulat ograniczenia informacji syntaktycznej do konotacji obligatoryjnej może sprawić niemało trudności w praktyce. Ustalenie granicy pomiędzy obligatoryjnością a fakultatywnością musi się bowiem w dużej mierze opierać na intuicji językowej leksykografa, ze względu na brak wypracowanych ściśle formalnych kryteriów⁶.

Zaproponowany sposób notacji z założenia miałby być po pierwsze czytelny dla przeciętnego użytkownika, po drugie w miarę spójny z punktu widzenia metodologii gramatyki, a więc taki, który nie mieszałby różnych poziomów opisu języka (jak to ma miejsce np. w ISJP, gdzie obok oznaczeń formalnych typu +B (faza biernikowa) pojawiają się określenia semantyczne w rodzaju OK (faza okolicznikowa)).

Przedstawiona koncepcja może budzić niedosyt czytelnika, zwłaszcza że wbrew tytułowi stopień jej szczegółowości jest prawdopodobnie niewystarczający. Jednakże zaprezentowanie analizy leksyki języka — w sposób ogólny — nie jest możliwe. Taką analizę musi każdorazowo przeprowadzać autor danego artykułu hasłowego.

Wybrane pozycje bibliograficzne

- B ań k o M., 2001, *Z pogranicza leksykografii i językoznawstwa. Studia o słowniku jednojęzycznym*, Warszawa.
- G r o c h o w s k i M., 1986, *Polskie partykuły. Składnia, semantyka, leksykografia*, Wrocław.
- G r u s z c z y Ń s k i W., 1988, Informacja gramatyczna w wielkim słowniku współczesnego języka polskiego, [w:] *Wokół słownika współczesnego języka polskiego*, red. W. Lubaś, Wrocław, s. 79–99.
- K u c a ł a M., Informacje gramatyczne w wielkim słowniku współczesnego języka polskiego, [w:] *Wokół słownika współczesnego języka polskiego*, red. W. Lubaś, Wrocław, s. 102–109.
- L a s k o w s k i R., 1998, Zagadnienia ogólne morfologii, [w:] *Gramatyka współczesnego języka polskiego. Morfologia*, red. R. Grzegorzycowa, R. Laskowski, H. Wróbel, wyd. II zmienione, Warszawa, s. 27–86.
- W r ó b e l H., 2001, *Gramatyka języka polskiego*, Kraków.
- Ż m i g r o d z k i P., 2005, *Wprowadzenie do leksykografii polskiej*, wyd. II uzup., Katowice.

Słowniki

- Collins Cobuild English Language Dictionary, ed. J. Sinclair, London–Glasgow 1990 (repr. wyd. 1987).
- Das Digitale Woerterbuch der deutschen Sprache, www.dwds.de.
- Nowy słownik poprawnej polszczyzny, red. A. Markowski, Warszawa 2002.

⁶ Jedynym — jak się wydaje — przydatnym tu wyznacznikiem może być zastosowanie koncepcji tzw. zdania izolowanego.

Słownik frazeologiczny języka polskiego, red. S. Skorupka, t. 1–2, Warszawa 1989.

SPP — Słownik poprawnej polszczyzny, red. S. Szober, Warszawa 1969.

Słownik poprawnej polszczyzny, red. W. Doroszewski, Warszawa 1973.

SSGCzP — Słownik syntaktyczno-generatywny czasowników polskich, red. K. Polański, t. 1–4, Wrocław 1989–1990, t. 5, Kraków 1992.

The Concise Oxford Dictionary, ed. R.E. Allen, Oxford 1990.

Webster's New Dictionary and Thesaurus, publ. by Russel, Geddes & Grosset, New York.